

**THE POLITICAL PURGE OF THE TEACHER'S SCHOOL IN
SILISTRA AFTER 9 SEPTEMBER 1944**

Natalia Mincheva, PhD

Regional museum of history – Silistra

E-mail: natali@gbg.bg

Abstract: *Education was one of the pillars of every democratic and civilized state, so immediately after the coup on September 9, 1944, the Communists aimed to master the educational sphere rather than "take over" it and "transform" it according to their socialist (Soviet) model. One of the first measures in this regard is repression, through the so-called people's court and the purge (turned into an annual action) of the teacher's school by all the thoughtful and dubious ("bourgeois"/"fascist") past teachers.*

Keywords: teachers, cleansing, repression, education, Silistra

ВЪВЕДЕНИЕ

Веднага след Деветосептемврийския преврат от 1944 г. оф-правителството, доминирано от комунистите, предприема идеологическо и структурно преустройство на образователното дело (по съветски модел). Целта е то да служи за утвърждаване на новата обществено-политическа система на управление²⁰. Първият разрушителен удар е насочен срещу една от неговите опори – учителството, което от есента на 1944 г. е подложено на ежегодни политически чистки. Учители стават жертва на комунистическия терор: губят живота си и са осъдени „народния съд“.

ИЗЛОЖЕНИЕ

В Силистра още в първите дни след преврата на 9 септември 1944 г., 33-годишният учител от Смесената гимназия Георги Язджиев²¹ изчезва безследно²².

В местния затвор е задържан 62-годишният начален учител Димитър Железаров²³. След 10 октомври 1944 г. свижданията с него в затвора внезапно спират и следите му също се губят²⁴.

Въпреки че са ликвидирани от „народната власт“, Георги Язджиев и Димитър Железаров получават „отсъствено“ смъртни присъди от Трети състав на Русенския областен народен съд, който заседава в Силистра от 15 до 31 март 1945 г.²⁵

²⁰ **Чичовска, В.** Политиката срещу просветната традиция. С., 2011; **Симеонова, Н.** Пресеченият път на свободата. Силистра 1940–1947. Силистра, 2018, с. 348–358; **Минчева, Н.** Власт и общество. Силистра 1948–1958. Силистра, 2020, с. 290–320.

²¹ Георги Одисеев Язджиев е прогимназиален учител по български език. Завършил е гимназия в Силистра (1931). Висше образование придобива по специалността „Славянска филология“ в Букурещкия университет (1937). – **Симеонова, Н.** Пресеченият път на..., с. 413; **Бояджиев, П.** Къщата на Г. Язджиев. – Силистренска трибуна, № 69, 29 август 1992; **Бояджиев, П.** Стоте бележити личности на Силистра през ХХ век. Георги Язджиев. – Спектър Силистра, № 148, 2 август 2000; ЦДА, ф. 1449, оп.1, а.е. 1182, л. 100.

²² Мария Язджиева посочва, че съпругът ѝ е отведен на 21 септември и след тази дата повече не е видян жив. – *Силистренска трибуна*, № 55, 11 юли 1992. Изчезването му е потвърдено в спомените на колегата му Атанас Неделчев Константинов. – ДА – Силистра, ч.п. 92.

²³ Димитър Ст. Железаров учителства 35 години като начален учител, от които 1 година в Тутракан (1904), 14 години в Бабук (1905 – 1919) и 20 години в Силистра (1919 – 1939). Изпълнявал е длъжността главен учител в с. Бабук и в гр. Силистра. Познат е като изключително активен обществен и стопански деец. Съосновател е в с. Бабук на първата в Силистренско, т.нар. Земеделска/Райфайзенова каса. Написва и първата и единствена досега монография на родното си село Бабук, копие от която се съхранява в Държавния архив в Силистра. – **Симеонова, Н.** Пресеченият път на..., с. 397; **Радев, И.**, Димитър Ст. Железаров – просветител, патриот, мъченик – *Силистренска трибуна*, № 67, 22 август 1992. ДА – Силистра, ч.п. 792 (Монография/История на с. Бабук, Силистренско).

²⁴ *Силистренска трибуна*, № 66, 19 август 1992; Пак там, № 67, 22 август 1992.

²⁵ ДА – Силистра, ч.п. 217 (Обвинителен акт); *Свободна Добруджа*, № 17, 7 март 1945; Пак там, № 26, 5 април 1945.

„Народният съд“ в Силистра осъжда на 10 години строг тъмничен затвор учителят и бивш гимназиален директор Лефтер Бояджиев²⁶.

Един от най-уважаваните силистренци – 60-годишният учител Христо Андреев²⁷ (пенсиониран отскоро), също е подведен под отговорност от т.нар. народен съд. В продължение на три месеца (от 3 януари до 31 март 1945) той е подследствен в Силистренския местен затвор²⁸.

Споменатите силистренци, жертви на тази първа и най-жестока вълна на политическо насилие, са уважавани учители с дългогодишен опит в учебното дело. Причините за репресиите срещу тях нямат нищо общо с професионалните им умения и компетенции, а са свързани с принадлежността им към десницата в Добруджанското националноосвободително движение и негативното им отношение към комунистическите инспирации относно възвръщането на Южна Добруджа.

Прогимназиалните учители Георги Язджиев и Лефтер Бояджиев са поддръжници на легалното крило на ВДРО и като такива са радатели за мирното възвръщане на Южна Добруджа към пределите на Отечеството, следвайки политиката на Българската държава. След 9 септември 1944 г., това ги прави естествени врагове на комунистите от ДРО, които години наред съблюдават нарежданията на Коминтерна за „революционна борба“, която да доведе до обособяване на Добруджанска съветска република, като част от състава на бъдеща Балканска федерация от такива републики²⁹.

„Народният съд“ осъжда сурово гимназиалния директор Лефтер Бояджиев за явната му антикомунистическа позиция и активната му обществена дейност след 1940 г., когато е председател на местната организация на Всебългарския съюз „Отец Паисий“ и е член на ръководството на „Обществена сила“ в града.

Възпитаникът на Педагогическото училище в Силистра Димитър Железаров отдава целия си живот на учителската професия. Познат е като активен обществен и стопански деец. Привърженик е на дясното крило в БКО и е изразявал многократно неодобрението си към действията на комунистите и тяхната идеология³⁰.

Христо Андреев е първият председател на Общогражданския комитет за стопанско и културно повдигане на Силистра, основан на 2 декември 1940 г. Обвинен е от „народния съд“, заради подписаното от него Изложение до правителството (26 декември 1940), в което се посочват належащите проблеми за добруджанци след подписването на Крайовския

²⁶ Лефтер Георгиев Бояджиев е завършил гимназиално образование в Силистра, а през 1909 г. – специалност „Славянска филология“ в Софийския университет. Учителства 33 години като гимназиален учител по български език, от които 18 години – в Силистренската частна българска гимназия, включително по време на изгнаническия период на училището в Русе, Свищов и Ловеч. След възвръщането на Южна Добруджа, една учебна година 1941/1942, до пенсионирането си, е директор на Държавната смесена гимназия в Силистра. – **Симеонова, Н.** Пресеченият път на..., с. 392; **Симеонова, Н.** Народният съд в Силистра (1944–1945) – В: Град и памет. Пазарджик, 2012, с. 339–351; ДА – Силистра, ф. 895, оп. 1, а.е. 4; Пак там, ч.п. 523 (Прослава на силистренското педагогическо училище за 50-годишен живот: 1891–1941); Пак там, ф. 746, оп. 1, а.е. 68, л. 1–33.

²⁷ Христо Андреев Манов е първоначален учител с 36 години педагогически стаж. Завършил е четвърти клас на българското училище в Тулча, а след това Силистренското педагогическо училище. От 1903 до 1912 г. учителства в селата на Силистренска околия и в Тутракан. От 1912 г. до пенсионирането си през 1940 г. е учител в българското частно първоначално училище в Силистра. На същото е бил 16 години главен учител (1924–1940). – **Симеонова, Н.** Пресеченият път на..., с. 388–390; ДА – Силистра, ф. 63 К, оп. 1, а.е. 24, л. 119; Пак там, ф. 63 К, оп. 2, а.е. 1, л. 116; **Бояджиев, П.** Двама братя педагози /Васил и Христо Манови/. – *Порт Силистра*, № 84, 27 юли 1993.

²⁸ ДА – Силистра, ф. 746, оп. 1, а.е. 39, л. 1–11; ЦДА, ф. 1449, оп. 1, а.е. 1187, л. 182.

²⁹ *Подем*, Силистра, II, № 48, 12 декември 1941; Пак там, № 49, 19 декември 1941; Пак там, № 50, 26 декември 1941; **Липчев, Р.** Противобългарската политика на комунистите в Добруджанското националноосвободително движение. – *Минало*, 1, 2015, с. 73–86; **Тодоров, П.** Крайовският договор и епизодът на Добруджанската революционна организация. – В: 50 години от възвръщането на Южна Добруджа. Силистра, 1990, с. 81, 101.

³⁰ **Радев, И.** Димитър Ст. Железаров... – *Силистренска трибуна*, № 67, 22 август 1992.

договор, в т.ч. румъно-българската граница край Силистра, създаваща неимоверни трудности за стопанското развитие на крайдунавския град³¹.

Споменатите учители имат реален принос за поддържане на българщината и запазване на историческата самоличност на добруджанци в трудните години на румънската окупация на Южна Добруджа. В активната си обществена дейност те открито са изрязвали отрицателното си отношение към комунистическата пропаганда и действията на направляваната от Коминтерна ДРО. След Деветосептемврийския преврат приносът им (в учебното дело и в полза на обществото) е поруган и остава непризнат. Нещо повече – работата им е определена като „противонародна“, „шовинистична“ и „фашистка“. Целта, която преследват с политическите си репресии и чистки, комунистите, е да се потули, а впоследствие да се фалшифицира, истината за Добруджанското националноосвободително движение, като се дискредитират и инкриминират нейните дейци. В предвид на темата, която разглеждаме, това са в частност представители на учителското съсловие. Те трябва да бъдат компрометирани и да „замлъкнат“, за да се заличи от паметта на обществото, една част от историческото минало, с оглед игнорирането му. Става дума за огромната и водеща роля на ВДРО и нейните дейци за възвръщането на Южна Добруджа.

Политическото прочистване в околията започва още на 22 септември 1944 г., с приемането на решение от комитета на ОФ – Силистра, ръководен от комунистите, за отстраняване на лица от „старата власт“. Взето е решение за разтуряне на редица граждански организации, в т.ч. и Просветното дружество. На техните места комитетът на ОФ назначава временни ръководства.

От името на „Временно ръководство на българските учители при Отечествения фронт“ е издаден апел: „[...] веднага да се образува временно ръководство на околийските дружества от учители, съидейници на Отечествения фронт, които да изземат касите и архивите по протокол и опис на досегашните просветни дружества и да поемат ръководствата им“. Учителският съвет при Околийския комитет на ОФ – Силистра веднага призовава всички местни учители да се включват „в редовете на родните борци за унищожаване на народния враг“³².

С приетата Наредба-закон за прочистване на учителския и преподавателския персонал (20 октомври 1944) се трасира пътя за мащабната политическа чистка в системата на Министерството на народната просвета³³.

Прочистването на учителските състави в Силистра започва от Смесената гимназия – най-голямото и единственото по това време в града средно учебно заведение (с над 1000 ученици – бел.а.). Уволнени са учителите³⁴: Злати Джиджишев³⁵, Димитър Конов³⁶, Лефтер Бояджиев и Георги Язаджиев.

В първата вълна на чистката попадат всички гимназиални директори. С решение от 5 октомври 1944 г. Окръжният комитет на ОФ „делегира“ Атанас Неделчев Константинов, като свой представител в гимназията „с мандат да открие новата учебна година и наедно с директора Марин Баев да преглеждат и обсъждат кореспонденцията и всички възникнали въпроси във връзка с учебното дело“. „Не много след това“, на 7 декември 1944 г., Марин

³¹ ЦДА, ф. 1449, оп. 1, а.е. 1187, л. 182; **Симеонова, Н.** Пресеченият път на..., с. 228.

³² *Свободна Добруджа*, I, № 1, 18 септември 1944; *Пак там*, № 2, 22 септември 1944.

³³ **Симеонова, Н.** Пресеченият път на..., с. 201–205.

³⁴ ДА – Силистра, ч.п. 92 (Спомени на Атанас Неделчев Константинов).

³⁵ Злати Джиджишев е отстранен като преподавател по религия.

³⁶ В списъците на педагогическата колегия в Силистра в периода 1940 до 1944 г. не бе открито името на Димитър Конов.

Баев³⁷ е освободен като директор от гимназията, а поста официално е предаден на Атанас Неделчев³⁸.

В края на октомври с.г. комитетът на ОФ – Силистра взима решение за „прочистване на педагогическия персонал“ в Института за първоначални учители в Силистра. На мястото на Йордан Игнатов, директор на учебното заведение от откриването му през 1941 г., е издигнат Жечко Русев – дотогава учител по география и история в Смесената гимназия³⁹

Новите директори на учебни заведения в града, без изключение, са членове на БРП /к/⁴⁰.

Политическата чистка застига и околийския училищен инспектор Илия Русев. На негово място със заповед от 9 ноември с.г. е назначен Неделчо Христов Неделчев, бивш първоначален учител (завършил Мъжката гимназия в Русе), член на БРП /к/⁴¹.

От 3 до 5 декември 1944 г. в Силистра се провежда околийска педагогическа конференция, организирана от „Местното дружество на служителите по просветата“. Основният въпрос, който се обсъжда е: „Какъв трябва да бъде духът на учителя в училище и в обществото, който ще съдейства за създаването на новото общество“. Тъй като Министерството на просветата е закъсняло с програмата, която трябва да изхвърли от учебниците материалите, определени за фашистки и реакционни, околийската конференция приема резолюция за начина, по който трябва да се преподават уроците и кои от тях трябва да се съкратят. Призовава се за незабавно прочистване на ръководния персонал в системата на Министерството. На ръководни длъжности да се назначават само лица, посочени от местните комитети на ОФ. Да се включи в „учебното градиво“ материал, който да събужда и утвърждава „идеите за свобода на народа [...]“. Приети са и социални искания за облекчаване мизерното съществуване на учителите⁴².

С Наредба-закон от 12 декември 1944 г. са анулирани строго съблюдаваните дотогава цензови изисквания по отношение на гимназиалните учители. Отпада цензът висше образование за заемане на длъжността гимназиален учител⁴³.

Новата Наредба-закон накърнява високо ценения учителски професионализъм и дава възможност за навлизане в учителската професия на хора, които нямат нужната педагогическа подготовка.

Последиците от чистката са сериозни и се отразяват върху качеството на образованието. Веднага започва да се чувства нуждата от учители, да не говорим за опитни. На мястото на отстранените учители са назначавани лица без оглед на степента на образованието им и опита им в професията. От значение са само политическата им принадлежност и проявената им вяроност към властта.

Първото сведение за състоянието на училищата след започването на чистката е от началото на януари 1945 г.:

– първоначални училища: общ брой на учителите в учебната околия – 177; редовни – 83; нередовни (т.е. без необходимия образователен ценз) – 63; незаети – 31 места;

– прогимназии: общ брой в учебната околия – 64; редовни учители – 27; нередовни – 25; незаети учителски места – 12⁴⁴.

³⁷ Марин Д. Баев е назначен за директор на гимназията в Силистра от учебната 1942/1943 г. след пенсионирането на Лефтер Бояджиев. Дотогава е преподавател в Института за първоначални учители в Търново. – ДА – Силистра, ф. 10 К, оп. 3, а.е. 1, л. 8.

³⁸ Атанас Неделчев Константинов е директор на Силистренската гимназия „Климент Охридски“ от декември 1944 г. до август 1961 г. ДА – Силистра, ф. 811 (Личен фонд на Атанас Неделчев Константинов); Пак там, ф. 96 К, оп. 1, а.е. 7, л. 24; Пак там, а.е. 8, л. 3–6.

³⁹ ДА – Силистра, ф. 177, оп. 1, а.е. 2, л. 30.; Пак там, а.е. 3, л. 290.

⁴⁰ ДА – Силистра, ф. 2 Б, оп. 1, а.е. 5, л. 26–28.

⁴¹ ДА – Силистра, ф. 175, оп. 1, а.е. 1, л. 2.

⁴² **Симеонова, Н.** Пресеченият път на..., с. 346–347; ДА – Силистра, ф. 2 Б, оп. 1, а.е. 7, л. 336; *Свободна Добруджа*, I, № 10, 26 декември 1944.

⁴³ **Чичовска, В.** Политиката срещу просветната..., с. 146–148.

⁴⁴ **Симеонова, Н.** Пресеченият път на..., с. 347; ДА – Силистра, ф. 175, оп. 1, а.е. 4, л. 22, л. 64; Там, а.е. 17, л. 3.

Околийският комитет на Отечествения фронт и най-вече местният комитет на БРП /к/ имат решаваща роля при подбора на нови учители, който се извършва предимно по политически критерии. Спазва се и квотният принцип между партньорите в Околийския комитет на ОФ. В 15-те общини на Силистренска околия 100 учители са на БРП /к/, 11 учители – на БЗНС, 6 – на „Звено“, 2 – на БРСДП и 1 – на други партии. Безпартийните учители са 104. В градските училища разпределението е следното: БРП /к/ – 14, БЗНС нямат свои учители, БРСДП – нямат, „Звено“ – нямат, безпартийните учители са 25⁴⁵.

Чистката в учителското съсловие продължава и през следващата 1946 г. С протокол №1 от 14 октомври 1946 г. в Силистра е изграден Комитет по прочистване на училищата от учители фашисти⁴⁶.

Основният проблем в учебното дело през следващото десетилетие се явява „бягството“ на редовни учители от околията⁴⁷. През учебната 1947/1948 г. общо за Силистренска учебна околия от 269 учители: 101 са редовни и 168 нередовни⁴⁸.

Данните показват, че в Силистренска околия броят на нередовните учители в прогимназиите остава твърде висок. През учебната 1952/1953 г. в околията от 142 прогимназиални учители – 105 са нередовни⁴⁹. Причина за това е проведената чистка от комунистическите управници в администрацията и училищата, което неминуемо оказва влияние върху качеството на образованието⁵⁰.

Околийският комитет на БКП чрез подчинената си структура отдел „Народна просвета“ упражнява все по-голям политически натиск. През учебната 1952/1953 г. всички учители са задължени да се включат в организирания от отдел „Партийна агитация“ към ГК на БКП учебни звена по история на БКП и по история на ВКП /б/. Оценявайки приоритетното им място в обществения живот БКП фокусира усилията си върху вербуването на повече учители за кандидат-партийни членове.

ИЗВОДИ

Деветосептемврийският преврат широко отваря вратите за нововъведения по съветски модел в образователната сфера, нанасяйки непоправим удар срещу българската просветна традиция. Главната цел е да се промени образованието в идеологическа насока, като учителите са тези, които трябва да възпитават подрастващото поколение в комунистически дух и в готовност да участва в изграждането на „социалистическия строй“. Това е причината професионализмът на учителите да бъде пренебрегнат за сметка на партийната преданост.

С отпадането на изискванията за ценз се дава възможност в училищата да навлизат преподаватели, подбрани на принципа на партийната вяръност, а не на професионалната подготовка. Това допринася още повече за изострянето на основния проблем през разглеждания период – недостигът и тежестта на учители в околията.

Изпитанията, връхлетели учителите през тези години са огромни. Политическата чистка и натиск са съпроводени с драстично увеличаване на тяхната натовареност, особено в извънучебните занимания и време. Повишават се изискванията към тяхната марксистко-ленинска подготовка. За „издигане на идейно-политическото си равнище“ учителите са задължени да посещават курсове по изучаване на руски език, на историята на БКП, на КПСС и т.н. Тази свръхнатовареност застрашава, както физическото, така и интелектуалното им състояние.

Последиците от политическата чистка са сериозни и се отразяват пагубно върху качеството на образованието. Изключителната бдителност към политическото поведение

⁴⁵ ДА – Силистра, ф. 175, оп. 1, а.е. 15, л. 60.

⁴⁶ Пак там, а.е. 13, л. 274.

⁴⁷ Симеонова, Н. Пресеченият път на..., с. 348–349; ДА – Силистра, ф. 547, оп. 1, а.е. 1, л. 47; Пак там, ф. 2 Б, оп. 1, а.е. 41, л. 181.

⁴⁸ ДА – Силистра, ф. 175, оп. 1, а.е. 27, л. 1–2.

⁴⁹ Пак там, а.е. 184, л. 73.

⁵⁰ Минчева, Н. Власт и общество..., с. 294–295; ДА – Силистра, ф. 2 Б, оп. 1, а.е. 75, л. 29; Пак там, а.е. 57, л. 20.

на учителите, произволната процедура при която се извършват анкетите за работата им, зависимостта им от РМС/ДКМС, превръщат учителската професия в несигурна, а самите учители – в граждани без нужния за призиванието им авторитет.

REFERENCES

Boyadzhiev, P. (2000). The 100 distinguished personalities of Silistra in the twentieth century. Georgi Yizadzhiev. **(Оригинално заглавие:** Стоте бележити личности на Силистра през XX век. Георги Язаджиев. – Спектър Силистра, № 148, 2 август 2000).

Boyadzhiev, P. (1992). The house of G. Yizadzhiev. **(Оригинално заглавие:** Къщата на Г. Язаджиев. – Силистренска трибуна, № 69, 29 август 1992).

Boyadzhiev, P. (1993). Two brothers educators /Vasil and Hristo Manovi/. **(Оригинално заглавие:** Двама братя педагози /Васил и Христо Манови/. – Порт Силистра, № 84, 27 юли 1993.

Lipchev, R.. (2015). Anti-Bulgarian communist politics in the Dobrudzha National Liberation Movement. **(Оригинално заглавие:** Противобългарската политика на комунистите в Добруджанското националноосвободително движение. – Минало,1,2015).

Mincheva, N. (2020). Power and society. Silistra 1948 – 1958. **(Оригинално заглавие:** Власт и общество. Силистра 1948 – 1958. Силистра, 2020).

Radev, I. (1992). Dimitar St. Zhelizarov – enlightenment, patriot, martyr. **(Оригинално заглавие:** Димитър Ст. Железаров – просветител, патриот, мъченик – Силистренска трибуна, № 67, 22 август 1992).

Simeonova, N. (2012). People's Court in Silistra 1944 – 1945. **(Оригинално заглавие:** Народният съд в Силистра 1944–1945 – В: Град и памет. Пазарджик, 2012).

Simeonova, N. (2018). The crossed path of freedom. The crossed way of the liberty. Silistra 1940 – 1947. **(Оригинално заглавие:** Симеонова, Н., 2018. Пресеченият път на свободата. Силистра 1940 – 1947. Силистра, 2018).

Todorov, P. (1990). The Kraiovsky Treaty and the epilogue of the Dobrudzha Revolutionary Organization. **(Оригинално заглавие:** Крайовският договор и епилогът на Добруджанската революционна организация. – В: 50 години от възвръщането на Южна Добруджа. Силистра, 1990).

Chichovska, V. (2011). The policy against the educational tradition. **(Оригинално заглавие:** Политиката срещу просветната традиция. С., 2011).